

ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ

THE TYPOLOGY OF MODERN LEXICOGRAPHIC EDITIONS

Черниш О.А.,

orcid.org/0000-0002-2010-200X

кандидат філологічних наук, доцент,

декан факультету педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Державного університету «Житомирська політехніка»

Білошицька З.А.,

*orcid.org/0000-0002-9321-7342*старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»

Саннікова С.Б.,

*orcid.org/0000-0002-7732-2345*старший викладач кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»

Парнус К.І.,

*orcid.org/0000-0003-1811-0980*асистент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки
Державного університету «Житомирська політехніка»

У статті розглянуто типологію сучасних лексикографічних видань, а також словник як особливий лінгвістичний жанр, у якому слово є центральною одиницею. Залежно від підходу, практичного, теоретико-лексикографічного чи культурологічного, словник розглядають як довідкове видання, певною мовною моделлю, культурним надбанням народу відповідно. Автори звертають увагу, що варто окреслити критерій-домінанту, який виявлятиме загальні особливості, оскільки словник покликаний виконувати низку важливих функцій. Крім того, система критеріїв повинна мати ознаки перспективності, створювати передумови появи нових типів словників. Відповідно вирізняють критерії вищого та нижчого порядку. Теорія лексикографії пропонує декілька класифікацій наявних словників залежно від складу та кількості представлених лексичних одиниць, типу їхніх додаткових пояснень тощо. За кількістю представлених мов словники поділяються на одномовні, двомовні й багатомовні. Одномовні представляють лексикон однієї мови. Двомовні та багатомовні є перекладними за своєю суттю та пропонують еквіваленти мовних одиниць. У статті більш докладно зосереджено увагу на одномовних словниках за типом характеристик слова та за типом системних відношень між словами. Наразі існує понад 27 різних типологій словників, що свідчить про багатогранність лексикографічних праць та про їх затребуваність у сучасному суспільстві. Автори наголошують, що зважаючи на потреби сучасного суспільства, існує потреба комбінованих словників, які б надавали різнопланову інформацію та сприяли продуктивності праці фахівців різних галузей науки та техніки. При укладанні лексикографічних праць важливим критерієм є адресат, відтак словник може бути теоретико-науковим, навчальним, довідковим тощо.

Ключові слова: словник, типологія, лінгвістичний жанр, лексикографічні видання, функції, система критеріїв, одно- та кількомовні словники.

The article examines the typology of modern lexicographic editions and the dictionary as a particular linguistic genre in which the word is the central unit. Depending on the approach, practical, theoretical-lexicographic, or cultural, the dictionary is considered a reference publication, a particular language model, and cultural property of the people, respectively. The authors highlight that it is worth outlining a dominant criterion that will reveal standard features since the dictionary is designed to perform some essential functions. The criteria system should have signs of perspective and create prerequisites for new dictionaries. The theory of lexicography offers several classifications depending on the composition and number of presented lexical units, the type of their additional explanations, etc. According to the number of languages, dictionaries fall into monolingual, bilingual, and multilingual. Bilingual and multilingual are translatable and offer equivalent language units. The article focuses in more detail on monolingual dictionaries by the type of word characteristics and by the type of systemic relations between words. There are more than 27 different dictionary typologies, indicating the versatility of lexicographic works and their demand in modern society. The authors emphasize that considering modern society's needs, there is a need for combined dictionaries that would provide diverse information and contribute to the productivity of specialists in various fields of science and technology. When compiling lexicographic works, an important criterion is an addressee so that the dictionary can be a theoretical-scientific, educational, reference, etc.

Key words: dictionary, typology, linguistic genre, lexicographic editions, functions, criteria system, monolingual and multilingual dictionaries.

Постановка проблеми. Важливу частину розвитку сучасної лексикографії складають питання, пов'язані із функціонуванням словника, походженням та відповідниками перекладу, а також

питання класифікаційних критеріїв. Доцільно задля виявлення загальних особливостей різноманітних видань, окреслити критерій-домінанту, що сприятиме створенню передумов появи нових

словників у комп'ютерній лексикографії. **Мета** статті – розглянути та більш глибоко дослідити типологію сучасних лексикографічних видань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню лексикографії присвячено праці багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених лінгвістів. Зокрема, О. Демська розглядає словник як організоване зібрання мовних одиниць і відповідних коментарів, які окреслюють структуру, функціонування, походження та відповідник перекладу [тлумачні, що надають дефініції слів, можуть містити додаткові коментарі щодо орфоепічної та орфографічної норми, граматичних ознак, відповідних морфологічних і стилістичних особливостей, особливостей вживання у відповідному контексті тощо (*Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Oxford Learner's Dictionary, Macmillan Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, Oxford Dictionary of English, Collins English Dictionary* та інші);

– орфографічні й орфоепічні, що відображають відповідні норми правопису та вимови (*Cambridge English Pronunciation Dictionary, Zulu-English Dictionary; Dictionary of Correct Spelling by Norman Lewis, Instant Spelling Dictionary by Margaret M. Dougherty, English Pronouncing Dictionary by Daniel Jones* тощо);

– морфемні, які окреслюють морфемну структуру слів (*Vocabulary through Morphemes by Susan M. Ebbers*);

– словотворчі, що визначають механізм утворення похідних слів (*English Words Formation Dictionary by Harmik Vaishnav, The Scrabble Word Building Book by Saleem Ahmed, Words Wacky, Wayward & Weird by Harold Lewin*);

– фразеологічні, які пояснюють значення сталих ідіоматичних виразів та надають приклади їх вживання у контексті (*Phraseological Dictionary English* -граматичні, що відображають морфологічну парадигму слів і категорійні ознаки (*Grammar Dictionary by Gordon Winch, The Oxford Dictionary of English Grammar, The Penguin Dictionary of Grammar, The Cambridge Dictionary of Grammar*);

– синтаксичні, що висвітлюють особливості синтаксичних зв'язків та перелік синтаксичних позицій слів (синтаксем) у реченні (*Idiomatic and Syntactic English Dictionary by E.V. Gatenby, A.H. Wakefield, Hornby Idiomatic and Syntactic English Dictionary*);

– етимологічні, покликані реконструювати етимони слів, а також їхнє походження (*Etymonline, A Dravidian Etymological Dictionary, Leiden Indo-European Etymological Dictionary,*

Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English by Eric Partridge, Collins' Etymological Dictionary, Oxford Dictionary of English Etymology, An Etymological Dictionary of the English Language by Walter W. Skeat, Dictionary of Word Origins by John Ayto);

За функцією словники поділяють на дескриптивні та нормативні словники. Дескриптивні словники надають вичерпний опис відповідної галузі в розмаїтті усіх випадків слововживань (діалектні словники, словники сленгу, жаргонів, обценної (ненормативної) лексики тощо). Нормативні словники спрямовані на норму мови (літературну норму).

За типом системних відношень між словами виокремлюють такі типи словників, а саме:

– словник синонімів – своєрідні лексикографічні довідники, покликані надати синоніми слів та окреслити особливості їх вживання (*Collins Dictionary of Synonyms and Antonyms, The Oxford Thesaurus, Webster's New Dictionary of Synonyms, Dictionary of Synonyms and Antonyms by Abul Hashem*);

– словник антонімів наводить пари слів з протилежним значенням (*A Dictionary of Synonyms and Antonyms by Joseph Devlin, Dictionary of Antonyms and Near Antonyms by Dr. Regy Joseph, Dictionary of English Antonyms by Manik Joshi*);

– словник омонімів фіксує слова, які однаково звучать та пишуться, але мають різне значення (*The Wordsworth Dictionary of Homonyms, A Concise Dictionary of Homonyms (Rakuten Kobo), A Dictionary of English Homonyms by A.F. Inglott Bey*);

– словник паронімів відображає слова близькі за звуковим складом і звучанням, але різні за значенням (*Dictionary of Russian Paronyms by O.V. Visnjakova*).

За параметром одиниці опису маємо:

– морфемний словник надає вичерпну інформацію щодо морфем переважно шляхом їх окреслення у складах слова (*Vocabulary through Morphemes by Susan M. Ebbers*);

– словник словосполучень наводить найпростіші синтаксичні одиниці мови, утворені з двох або кількох повнозначних слів, пов'язаних між собою в граматичному плані й за змістом (*Online OXFORD Collocation Dictionary of English, English collocation Dictionary (ozdic.com), WordReference English Collocations, Longman Collocations Dictionary and Thesaurus*);

– словник фразем, влучних фразеологічних словосполучень, сталих за значенням, формою та структурою, що функціонують як лексична оди-

ниця (*Idioms and phrases (The Free Dictionary), The Oxford Dictionary of Phrase, Saying, and Quotation, Allen's Dictionary of English Phrases*);

– словник цитат, дослівних уривків з тексту філософського та повчального значення (*Oxford Dictionary of Quotations by Elizabeth Knowles, Oxford Dictionary of Humorous Quotations by Ned Sherrin*);

– словник крилатих слів надає роз'яснення та пояснення сталих словесних формул, влучних висловів, зворотів мови, які належать відомим історичним особам, письменникам, а також історичних та міфологічних подій, що набули переносного значення тощо (*The New Penguin Dictionary of Modern Quotations by Robert Andrews, Oxford Dictionary of Political Quotations by Antony Jay*);

– словник прислів'їв і приказок описує здобутки народної творчості, надає роз'яснювальні коментарі (*The Oxford Dictionary of Proverbs, The Penguins Dictionary of Proverbs, Cassell Dictionary Of Proverbs by David Pickering, A Dictionary of Proverbs of Thomas Preston*).

За цільовим призначенням розрізняємо: – частотний словник, що вказує на ступінь уживаності слова у відповідному масиві текстів (*A Frequency Dictionary of Contemporary by Mark Davies & Dee Gardner*); – словник рідковживаних слів пояснює значення застарілих, маловживаних та незрозумілих сучасному поколінню слів (*A Dictionary of Difficult and Unusual Words by Simon & Schuster, The Dictionary of Highly Unusual Words by Irwin M. Berent, A Glossary and Etymological Dictionary of Obsolete and Uncommon Words by William Toone*).

За способом розташування словники поділяють на:

– абеткові, організація яких прослідковується від першої до останньої літери слова;

– абетково-гніздові – за абеткою непохідних слів, що є базою для розгортання дериваційних ланцюгів похідності.

Відповідно до сфери вживання мови розрізняють:

– словник розмовної лексики окреслює особливості слів, що вживаються в усному розмовному мовленні (*McGraw-Hill's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions, NTC's Dictionary of American Slang and Colloquial Expressions by R.A. Spears*);

– словник просторіччя зважає на відхилення від вимовних, лексичних, граматичних і стилістичних норм літературної мови, що спричинено зниженням естетичного й етичного рівня володіння мовою (*A Dictionary of Slang and Colloquial English by J.S. Farmer, NTC's Dictionary of British Slang and Colloquial Expressions by Ewart James*);

– діалектний словник представляє лексику територіальних діалектів, її значення і слововживання (*The English Dialect Dictionary by Joseph Wright, EDDOnline English Dialect Dictionary*);

– арго словник окреслює умовні говірки певного соціального середовища;

– словник жаргонів наводить лексику, яка зазвичай не використовується у формальному спілкуванні (*The Online Slang Dictionary, NetLingo The Internet Dictionary, The Dictionary of Slang, Jargon and Cant, McGraw Essential American Slang Dictionary, Cassel's Dictionary of Slang by Jonathon Green*);

– словник лайливих слів фіксує нецензурну лексику та її відповідники (*The Little Book of Foreign Swear Words by Emma Burgess*);

– словник професіоналізмів містить слова на позначення спеціальних понять відповідної галузі знань (*The Concise Oxford Dictionary of Linguistics, Dictionary of International Relations by Graham Evans*);

– словник сленгу фокусується на лексичі, яка зазвичай не використовується у формальному спілкуванні (*Dictionary of Contemporary Slang by Tony Thorne, Oxford Dictionary of Slang by John Ayto, A Dictionary of Slang and Contemporary English by Eric Partridge, Green's Dictionary of Slang*);

– словник термінів систематизує терміни й визначення певної галузі знань (*Collins COBUILD Key Words for Mechanical Engineering, Oxford Dictionary of Marketing, Oxford Dictionary of Accounting*);

– словник поетичної лексики фіксує слова з додатковим стилістичним забарвленням, вживані в мові фольклору та художній літературі (*Glossary of Poetic Terms, Owlcation, Poets' Graves, Infoplease*).

За походженням лексики словники поділяють на:

– іншомовних слів, які наводять пояснення та етимологічну довідку щодо часто вживаних слів, а також термінів іншомовного походження (*Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases by A. Delahunty*);

– інтернаціоналізмів (тлумачні, орфоепічні, орфографічні та комбіновані), які фіксують поняття міжнародного значення, що функціонують у багатьох мовах світу.

Відповідно до історичної перспективи маємо словники:

– архаїзмів, що окреслюють слова та словосполучення, які не є активно вживаними (*Dictionary of Archaic and Provincial Words by Frederick Henry Seddon*);

– історизмів, що описують предмети, поняття або явища, які існували у певний історичний період часу (*The Yorkshire Historical Dictionary*);

– неологізмів, що відображають слова, які характеризуються абсолютною новизною як щодо форми, так і змісту (*Bloomsbury Dictionary of Neologisms New Words, a Dictionary of Neologisms by John Algeo, Tuttle Dictionary of New Words by Jonathon Green*).

За характеристикою типів слів вирізняємо:

– словник скорочень розшифровує і пояснює різні типи скорочень у мові (прості, часткові, ініціальні, комбіновані, умовні) (*a Dictionary of Abbreviations and Contractions Commonly Used in General by William George Cordingley, Abbreviations Dictionary by Ralf de Sola*);

– ономастичний словник фіксує власні імена та назви, описує їх історію, семантику, будову, а також основні закономірності розвитку (*Oxford Dictionary of First Names, the Dictionary of Names by A. Galilean, Oxford Concise Dictionary of World Place Names*);

– словник okazionalizmів надає словникові одиниці, утворені за стандартними та новими словотвірними моделями, й відповідно мають характерне експресивне забарвлення (*Webster's Dictionary of Word Origin "New Explorer"*).

За стилістичним маркуванням маємо словники:

– метафор, що відображає один із основних тропів поетичного мовлення, заснований на перенесенні ознак одного предмета чи явища на інший на основі схожості (*Concise Dictionary of Metaphors and Similes, Metaphors Dictionary by D. Weiss*);

– порівнянь, який фіксує художні засоби, засновані на поясненні одного предмета через інший (*Similes Dictionary by Elyse Sommer*);

– епітетів, що наводить образні означення, що додають емоційної характеристики особі чи предмету (*A Dictionary of Epithets by C.D. Yonge, A Dictionary of Epithets: Classified according to their English meaning by D. Yonge*);

– експресивної лексики, що відображає слова з додатковим конотативним значенням (*Oxford Dictionary of Literary Terms, A Dictionary of Literary Terms by Martin Gray, A Dictionary of Literary Devices by A.W.Halsall*).

Відповідно до джерела лексикографування:

– асоціативний словник надає перелік асоціативно пов'язаних один з одним слів (*An English Dictionary of Association and Collocation by Lu Guo Qiang, Connected Words by Paul Meara*);

– словник мови письменника відображає лексико-фразеологічний потенціал письменника, його авторські okazionalizmi (*Oxford Dictionary of Shakespeare by Stanley Wells*);

– словник літературного слововживання, фіксованого у ЗМІ.

За нормативними характеристиками розрізняємо:

– нормативний словник допомагає визначити норму, правила й особливості слововживання;

– словники труднощів, які окреслюють проблемні випадки вимови й написання та вживання слів (*Longman Dictionary of Common Errors*).

На наш погляд, для подальшого вивчення словникарства цікавою є думка щодо розмежування словників за параметрами належності матеріалу до мови й мовлення, синхронії та діячності, парадигматики та синтагматики, семантики та прагматики [1, с. 56].

Висновки та перспективи дослідження.

Отже, зважаючи на потреби сучасного суспільства, можна зробити висновок, що існує потреба комбінованих словників, які б надавали різнопланову інформацію та сприяли продуктивності праці фахівців різних галузей науки та техніки. З невинним розвитком інформаційних технологій поширення набувають електронні лексикографічні видання, які є зручними у використанні, дозволяють за лічені хвилини отримати необхідну інформацію, а також сприяють унормуванню мовної системи, оскільки уможливають систематичну актуалізацію інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
2. EJO – EUROPEAN JOURNALISM OBSERVATORY. 1995. С. 496. Відновлено з: <https://ua.ejo-online.eu/>
3. Загнітко А. П. Співвідношення процесуально-динамічних та субстанціональних назв картин світу в україномовних словниках. *Мова і духовність нації* : тези доповідей регіон. наук.-практ. конф. Львів, 1989. С. 79–80.
4. Piotrowski 2001, с. 33 Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 2001. S. 244. Bibliografia: S. 33.
5. Селіванова, О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2011. 844 с.
6. Svensén Bo. A Handbook of Lexicography: The Theory and Practice of Dictionary-Making. Cambridge University Press, 2009 p. 552 p.